

MUCİBİNCE AMEL OLUNA

TÜRK MATBAA TARİHİ I / MATBAA KURULURKEN

Hazırlayan
Esra Oğuzhan

✕ @ / otukennesriyat

YAYIN NU: 2264
KÜLTÜR SERİSİ: 1185

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-882-7

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Son Okuma: Sedat Palut

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: Çınar Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul - 2025

Esra Oğuzhan: 1981 yılında İstanbul Kadıköy’de doğdu. İlköğretim ve lise öğrenimini İstanbul’da tamamladı. Lisans eğitimini 2004 senesinde İstanbul Üniversitesi İktisat (İngilizce), yüksek lisans ve doktora eğitimini ise aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Bölümü’nde 2015 senesinde tamamladı. Akademik hayatına Araştırma Görevlisi olarak başlayan ve halen İstanbul Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü’nde Öğretim Üyesi olarak görev yapan yazar iyi derecede Osmanlıca, İngilizce ve Almanca bilmektedir. Osmanlı modernleşmesi, 19. ve 20. yy İstanbul tarihi ve Osmanlı basın tarihi alanında akademik çalışmalarını sürdüren yazarın 2012’de *Gazetecilikte Bir Ömür: Sedat Simavi* ve 2022’de ise *Dersaadet’te Ulaşım ve Basına Yansayanlar* isimli kitapları yayımlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

■ ÖN SÖZ	9
■ PROF. DR. MEHMET İPŞİRLİ İLK TÜRK MATBAASININ KURUCU METNİ SULTAN III. AHMED FERMANI	11
■ FERMANIN METNİ	13
■ FERMANIN SADELEŞTİRİLMİŞ METNİ	17
■ PROF. DR. YARON BEN NA'EH OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İBRANİ MATBUATI	21
■ PROF. DR. ORLİN SABEV (ORHAN SALİH) 1720'Lİ YILLARDA İSTANBUL'DA YENİ BİR MATBAANIN KURULUŞU: MÜTEFERRİKA MATBAASI ÖRNEĞİ	43
■ DOÇ. DR. YUNUS İNCE İBRAHİM MÜTEFERRİKA ÖNCESİ GAYRİ MÜSLİM REAYA HARİCİ MATBAA KURMA TEŞEBBÜSLERİ	83
■ PROF. DR. ŞERİF KORKMAZ SELANİK VİLAYETİNDE MATBAA VE SÜRELİ YAYINLAR (1850-1912)	109
■ PROF. DR. ARDA ODABAŞI İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SELANİK'TE TÜRK MATBAALARI	149
■ DR. MEHMET ERKEN 19.YÜZYILIN MATBAA MAKİNELERİ	185
■ DİZİN	207

ÖN SÖZ

İletişim tarihi incelendiğinde sözlü iletişim ile başlayan yolculuğun günümüzde halen devam etmekte olduğunu görürüz. İletişim insanlığının yaşam biçimini, geleneklerini, düşüncelerini büyük ölçüde değiştirmiştir, halen de değiştirmektedir. Bu gelişmelerin en önemlilerinden biri de şüphesiz ki matbaanın icadı olmuştur. Önceleri el yazısı ile çoğaltılan metinler yaklaşık 500 yıldır matbaalarda çoğaltılarak okuyucu ile buluşmaktadır. Bu gelişme toplumları sosyal, kültürel, siyasal başta olmak üzere pek çok alanda etkileyerek yeni bir yaşama biçiminin öncülüğünü üstlenmiştir. Batı'da Rönesans ve Reform ile başlayan aydınlanma süreci matbaanın icadı ile devam ederek, Avrupa'da bilginin ortaya çıkmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. El ile çoğaltılan ve belirli bir sınıfın uhdesinde olan kitaplar için ayrıcalık dönemi sona ermiş matbaa vasıtası kitaplar halkın okumasına sunulmuştur. Matbaa Osmanlı topraklarına XV. yüzyılda girse de yaygınlaşması XIX. yüzyılı bulmuştur. Çalışmamız böylesi önemli bir gelişmenin Osmanlı'da ne şekilde ve kimler vasıtası ile ortaya çıktığı fikrinin peşine düşmemizle ortaya çıktı. Osmanlı'ya matbaa aletlerinin gelişi, matbaa ustalarının çalışmaları, ilk basılan eserler ve tüm bunlar Osmanlı'da yeni bir düzenin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

Çalışmamız Osmanlı matbaa tarihi alanında akademik çalışmaları bir araya getirme amacı gütsen de elbette eksiklikler bulunacaktır. Gelecek sayıda eksik kalan Osmanlı vilayet ve cemaatlerini kapsayacak bir eserin bu alanda önemli bir eksikliği gidereceği muhakkaktır. Matbaalar hakkında konuştuğumuzda bu konuda basılı bir eser neşretmenin önemini dile getiren ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ'ye ve yazıları ile esere katkı sunan tüm hocalarıma ve araştırmacılara müteşekkirim. Ayrıca kitabın yazım ve basım sürecinde desteğini her zaman hissettiğim sevgili editörüm Oğuzhan Murat ÖZTÜRK başta olmak üzere, Ötügen Neşriyat Genel Yayın Yönetmeni Gökçürk Ömer ÇAKIR ve tüm Ötügen Neşriyat ailesine teşekkürlerimle. Şimdiden özel matbaalar ve matbaa sahipleri hakkında çalışmalarımıza başlayarak kitabımızın ikinci cildini de tarih severler ile buluşturmak dileğiyle...

Esra OĞUZHAN

Aralık, 2024

İstanbul

Prof. Dr. Mehmet İpşirli*

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü (1967), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans (1970), İngiltere'de Edinburgh Üniversitesi'nde Yüksek Lisans ve Doktorasını (1971-1976) tamamladı. İstanbul Üniversitesi Arşivcilik Bölümü'nde (1987-1999), TDV İslam Ansiklopedisi projesinde (1983-2016), Amerika'da ve Londra'da arşiv ve kütüphanelerde araştırmalarda (1990-1991) bulundu. *Tarih-i Selânikî* (1989), *Tarih-i Naima* (2007) ve *Târih-i Cevdef'i*, 1. Cilt (2018) yayınladı. Osmanlı ilmiyesi, müesseseleri ve tarih yazıcılığı konularında makaleler kaleme aldı. *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde 200 civarında madde yazdı. Türk Tarih Kurumu şeref üyesidir. 2018 yılı tarih ve sosyal bilimler alanında Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü'ne layık görülmüştür.

---

* Prof. Dr. Mehmet İpşirli, İstanbul Medipol Üniversitesi Öğretim Üyesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

İLK TÜRK MATBAASININ KURUCU METNİ SULTAN III. AHMED FERMANI

Kurucu metinler her dönemde ve her milletin tarihinde önem verilmiş temel belgelerdir. Devletlerin, kurumların ve çeşitli teşkilatların tarihi incelenirken bu metinlerin muhtevasından istifade edilir, atıflar yapılır. Müteferrika matbaasının kuruluşu elbette ki belirli safhaları, yazışmaları, istişareleri içermektedir. Bütün bunların üzerinde de Sultan III. Ahmed'in Sadaret Mektubî Dairesi görevlisi Yirmisekizçelebizade Mehmed Said Efendi ile Dergâh-ı Mualla Müteferrikalarından İbrahim'e hitaben fermanı yer almaktadır. Bu ferman, önemine binaen Müteferrika Matbaasında ilk eser olarak basılan *Vankulu Lugatı*'nın başına 2a-3b sayfalarına yerleştirilmiştir. Burada fermanın başında III. Ahmed'in tuğrası bulunmamakta ancak "Mucibince amel oluna" ifadesiyle III. Ahmed'in unvanına Hatt-ı Humayunu yer almaktadır.¹

Lâle Devri (1718-1730), önemli bir zihniyet değişikliğine başlangıç teşkil eden, çeşitli alanlarda yeniliklerin ve ilklerin yaşandığı bir devirdir. Bu dönemde pek çok yenilik arasında ilim ve kültür alanındaki iki gelişme gerçekten önemli dönüm noktası niteliğindedir. Birincisi oldukça sistemli ve kapsamlı olarak teşkil edilmiş olan Tercüme heyetinin, nitelikli bir ekip çalışmasıyla Arapça ve Farsçadan ayrıca Yunancadan yaptıkları tercümelemlerle Türkçeye kazandırdıkları eserlerdir. İkincisi ise 1727'de matbaanın kurulmasıdır. Bu kültür faaliyetlerinin planlanması ve gerçekleştirilmesi, başta kale-

¹ Müteferrika Matbaası üzerine Dr. Fikret Sarıcaoğlu ve Dr. Coşkun Yılmaz'ın yazdığı, ayrıca bir ekibin de katkı sağladığı, muhtevası, ebadı, itina ile seçilmiş resimleri, basım tekniği ile Türkçe ve İngilizce paralel metinli büyük boy mükemmel bir eser yayınlanmıştır. Burada tıpkıbasımı verilen III. Ahmed Fermanı bu eserden alınmıştır (s. 359). Müsaadeleri için her iki meslektaşına da teşekkür ederim. Fikret Sarıcaoğlu – Coşkun Yılmaz, *Müteferrika, Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası*, Esen Ofset, İstanbul 2008, s. 397.

FERMANIN METNİ

Mucibince Amel Oluna
Suret-i Hatt-ı Humayun
Suret-i Emr-i Şerif

Kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân mektûbî-i sadrı'zamî hulefâsından Sa'îd ve Dergâh-ı Mu'allâm Müteferrikalarından İbrahim –zîde mecdudhumâ- tevkî'-i refî-i humâyûn vâsıl olıcak ma'lûm olakî:

Çün revâbıt-ı devâm-ı kıyâm-ı kavânîn-i dîn ü devlet ve zevâbıt-ı kıyâm-ı mülk ü millet ve zabt u rabt-ı tevârîh u ahbâr ve hıfz u hırâset-i ma'ârif ü âsâr ve sebt ü tahrîr-i kütüb ü sahâ'if ve kayd u tahrîr-i devânîn-i letâif ile müyesser ve işâ'at-ı envâ'-ı ulûm ve itâret-i âsâr-ı fûnûn teksîr-i kütüb ile mukadder idiği müselleme ve mukarrer olmağla;

Tulû'-ı şems-i dîn-i Muhammedî ve zuhûr-ı tebâşir-i subh-ı millet-i Ahmedî – *sallallâhu aleyhi vesellem*- den berü ulemâ-i dîn-i mübîn ve fuzalâ-i muhakkıkîn – *kesserehümü'llâhi ta âlâ ilâ yevmi'd-dîn*- zabt u himâyet-i âyât-ı Kur'âniyye ve hıfz u siyânet-i Ehâdis-i Nebeviyye ve sâ'ir ma'ârif-i yakîniyye için tedvîn-i sahâ'if ve tastîr-i kütüb ve ulûm-ı ma'ârif eyleyip ve kezâlik lûgat-ı Arabiyye ve Fârisiyye ve ma'ârif-i âliye ve hikemiyye ve sâ'ir fûnûn-ı cüz'iyye ve kava'id-i külliyye zabt u ifâde ve ta'allûm ü istifâdesi dahi ketb ü tahrîr ve tedvîn ü tastîr ile husûl-pezîr olmağla neyl-i üçür-ı dünyeviyye vü uhreviyye ve ihrâz-ı sa'âdet-i ebediyye için te'lîf- kütüb-i ilmiyye ve tedvîn-i suhuf-ı ma'ârif-i cüziyyeden dahi hâlî olmayıp,

Lâkin mürûr-ı eyyâm ve ihtilâfât-ı edvâr u a'vâm ile Cengîz-i fitne-engîz ve Hülâgû-yı bî-temeyyüz hurûclarında ve memleket-i Endülüs'e fecere-i Efrenc istilâsında ve sâ'ir vâkı' olan hurûb u kıtâl ve harîk esnâlarında ekser musannefât 'urza-i ziyâ ve telef olmakla el-yevm memâlik-i İslâmiyye'de *Kâmûs-ı Cevherî* ve *Lisânü'l-Arab* ve *Vankulu* ve kütüb-i tevârîh ve nüshâ-ı ulûm-ı aliyeden cild ve hacmi kebîr olan nüshâ-ı lâzime nâdir ve zümre-i küttâb ve müstensihînin

FERMANIN SADELEŞTİRİLMİŞ METNİ

Mucibince Amel Oluna
Suret-i Hatt-ı Humayun
Suret-i Emr-i Şerif

Sultan III. Ahmed'in, Sadaret Mektubî Dairesi görevlisi Yirmisekizçelebi-zade Mehmed Said Efendi ile Dergâh-ı Mualla Mütferrikalarından İbrahim'e hitaben çıkarılan fermana, Elkab cümlesinden sonra Őu hususlara yer veriliyordu:

Din ve devlet kanunlarının ve mülk ve millet nizamının devam etmesi; tarihin ve haberlerin kaydı; maarifin ve eserlerin muhafazası; kitapların ve sayfaların yazılması; divanların kayıt altına alınması; çeœitli ilimlerin ve fen bilimleri ile ilgili eserlerin yayılması ancak kitapların çoğaltılması ile mümkün olacaktır.

İslam güneœinin doğmasından beri din uleması ve değerli araœtırmacılar Kur'an-ı Kerim ve Ehadis-i Nebeviyye'nin ve diğer marifetlerin korunması için büyük çaba sarfedip eserler yazmışlar. İlim ve marifetin gelişmesi için gayret sarfetmişlerdir. Aynı şekilde Arap ve Fars dillerinde lügatlerin hazırlanması, yüce maarif ve hikmet ilimlerinin; alet derslerinin, külli kaidelerin geliştirilmesi, anlatılması ancak bu ilimlerin tedvin ve yazılması ile mümkün olacaktır. Dünya ve ahirette büyük mükafat ve sevab elde etmek için ilmi eserler yazmak gayretinden hiçbir zaman uzak kalmamıştır.

Ancak günlerin geçmesi, devirlerin deđiœmesi ile ortaya çıkan Cengiz ve Hülagu'nun fitnesi; diğer taraftan Endülüs'ü Frenk keferesinin istila etmesi; harbler ve çatışmalar; yangınlar ve buna benzer diğer afetler ile daha önce yazılmış olan eserler yok olmuœtur. Bu gün İslam topraklarında *Kamus-ı Cevheri*, *Lisanü'l-Arab*, *Vankulu*, tarih kitapları, ilimlere dair eserler, büyük hacimli lüzumlu kitaplar çok nadir hale gelmiştir. Katipler ve müstensihler de ilgi eksikliğinden eserleri çoğaltmaya alaka duymamışlar, ayrıca istinsah ile çoğalttıkları eserlerde de hatalar görülür olmuœtur. Kitapların azlığı ve hatalı olması ilim tahsil eden talebenin zorluk ve meœakkatle karşılaşmasına sebep olmaktadır.

Sinaî faaliyetlerden basma sanatı, paraların yüzüne œekil basmak; bu sanatla ibaresi açık bir cilt kitap yazmak için çekilen zahmetle nice bin

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İBRANİ MATBUATI

İstanbul İbrani Matbuatı

a. İlk Dönem: 1493-1530

İstanbul'daki ilk İbrani matbaası 1493 yılında (bazılarına göre ise 10 yıl sonra), uzmanlığını İber Yarımadası'nda edinmiş olan David İbn Nahmias tarafından kurulmuştur. İlk girişim *Arba'a Turim*'in basımı olmuştur. Açıklanamayan on yıllık bir aranın ardından, 1511 yılına kadar matbaanın yöneticiliğini yapan İbn Nahmias kardeşler tarafından 1505 yılında yeniden baskı faaliyeti başlanmıştır. Basılan önemli eserler arasında *Tevrat*, *Haftarah* ve *Beş Megilot* (1506), Rambam'ın *Mişneh Torah*'ı (1509) ve *Midraş Rabba* (1512) yer almaktadır.

Matbaa, sonraki yıllarda, Samuel ben David Nahmias ve önce işçilerden biri olup ardından da 1520'den itibaren Selanik'te bağımsız matbaacılık yapan Provensli Astruc ben Ya'akov de Toulon tarafından işletilmiştir. Şmuel Rikomin, Yehuda ben Yosef Sasson, Yosef ben Ayad Kabzi, Moşe ben Şimuel Fisilino ve Haham Şelomo ben Mazal Tov gibi önemli isimler de binayı kiralayarak kısa süreler için basımı devam ettirmişlerdir. O günlerde, fonlarını ve sermayelerini yatıran zengin Yahudiler sadece "işçilerin çabalarını destekleyen" kişiler olmuşlar, ancak bazen işçilerin kendileri de mali yardım sağlamışlardır.

Bu erken dönemde yüzden fazla kitap basılmıştır. Matbaacılar, sürgünün ve zulmün yarattığı travma ve öfke karşısında girişimlerinin ne kadar önemli olduğunun farkına varmıştır. Bu nedenle, bazıları ilk kez basılan Yahudiliğin temel metinlerinin birçoğunu bu kitaplar arasına dâhil etmişlerdir. *Midraş* ve çeşitli *Halaha* derlemelerinden oluşan *Geonim*, Maimonides (Rambam), Alfasi (Rif) ve Aşer ben Yehiel (Roş) gibi Orta Çağ bilgelerinin eserleri bu dönemde basılmıştır.

Prof. Dr. Orlin Sabev (Orhan Salih)*

Doktora eğitimini Bulgaristan'da 2000 senesinde tamamlamıştır. *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Serüveni* (2006) ve *Spiritus Roberti: Shaping New Minds and Robert College in Late Ottoman Society* (2014), *The Book and Its Shrine: History of Ottoman Libraries in Bulgaria* (2017), *Waiting for Müteferrika: Glimpses of Ottoman Print Culture* (2018), *Enlightened in the East by the Flames of the West: Bulgarian Students in Istanbul* (2019), *The Dance of Cholera* (2021) isimlerinde Bulgarca, İngilizce ve Türkçe basılmış kitapları bulunmaktadır. Halen Balkan Araştırmalar Enstitüsü ve Bulgaristan Bilimler Akademisi Trakoloji Merkezi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

---

* Prof. Dr., Bulgarian Academy of Sciences, Institute for Balkan Studies and Centre of Thracology.

1720'Lİ YILLARDA İSTANBUL'DA YENİ BİR MATBAANIN KURULUŞU: MÜTEFERRİKA MATBAASI ÖRNEĞİ¹

Müteferrika matbaasının kurulması Osmanlı-Türk toplumunda daha önce görülmemiş bir girişimdi. Bu matbaa, genelde “ilk Türk matbaası” ya da “ilk Müslüman-Türk matbaası” olarak kabul edilir. Bu görüşün muhtemelen en ayrıntılı ve doğru tarifi Hidayet Nuhoğlu tarafından verilir:

Neyin ilki olduğunu doğru olarak ortaya koyarsak, ‘Türk-Osmanlı coğrafyasında, bir Müslüman devletin (Osmanlı Devleti), kendi kültürüne ait ve kendi kültürü için ihtiyaç duyulan eserleri basmak üzere, devletin himayesinde kurulan ilk matbaa’ tarifi daha doğru bir tarif olacaktır.²

Bu tarif, az çok Türkiye’deki tarih yazıcılığının Müteferrika matbaasının “ilk Türk matbaası” olduğu doğrultusundaki görüşünü yansıtır. Ancak Nuhoğlu’nun tarifinde bu matbaa Müslüman kültür geleneği bağlamında da ele alınır. Aslında bu bağlama daha çok Batılı tarihçiler önem verir. Örneğin Gérald Duverdier, Müteferrika matbaasının, sadece Osmanlı topraklarında değil, bütün İslâm dünyasında bir Yahudi veya Hristiyan tarafından işletilmeyen ilk matbaa olduğunu vurgular:

¹ Bu araştırma, Avrupa Birliği’nin Horizon 2020 araştırma ve yenilik programı kapsamında Avrupa Araştırma Konseyi’nden (ERC) fon alan bir projenin (proje No 883219-AdG-2019 - Project TYPARABIC) parçasıdır.

² Hidayet Nuhoğlu, “Müteferrika Matbaası ve Bazı Mulâhazalar”, *Osmanlı*, C. 7, haz. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye, 1999, s. 223; Hidayet Nuhoğlu, “Müteferrika Matbaası ve Bazı Mulâhazalar”, *İstanbul Armağanı*, 4. Lâle Devri, haz. Mustafa Armağan, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 2000, s. 215.

DİZİN

- 1908 Devrimi, 153, 164, 165,
173, 175, 176
- 31 Mart Vak'ası, 137, 144, 159,
163
- II. Abdülhamid, 110, 122, 126,
143, 144
- II. Bayezid, 45, 83, 84, 101
- II. Mahmud, 105
- II. Meşrutiyet, (İkinci Meşrutiyet)
109, 110, 125, 134, 136, 137,
142, 144, 148, 150, 151, 152,
153, 156, 157, 159, 161, 162,
164, 169, 171, 174
- III. Ahmed, 11, 12, 17, 53, 55, 60,
69, 71
- III. Murad, 46, 60, 85, 101
- IV. Mehmed, 87, 101
- V. Mehmed Reşat, 160
- A**
- ABD matbaacılığı, 186, 195
- Abgar Dpir Tokhatetsi, 93
- Abgar Tokateçi, 44
- Abraham Gabbay, 24, 25
- Afitab*, 131, 134
- Aharon Fermon matbaası, 27
- Ahmed İhsan Matbaası, 198,
201, 202
- Ahmed Vasıf Efendi, 65, 66, 67
- Ahmet Mithat Efendi, 127, 132,
139, 159
- Alantasi, 29
- Alessandro Paganini, 103
- Alfasi (Rif), 21
- Alfred Churchill matbaası, 28
- Ali Rıza Efendi, 136, 138, 161
- Alman, -asıllı, 83, 90, 91, 93, 94,
102, 118, 121, 124, 187
- Alman sefiri, -konsolosluğu 124
- Alois Snefelder, 118, 187
- Amadis de Gaula*, 22
- Amsterdam, 33
- Anglikan misyonerler, 27
- Arap Mahmud, 89
- Arapça, 11, 18, 44, 45, 46, 48, 50,
52, 53, 56, 59, 60, 67, 69, 89
- Arditi matbaası, 27
- Aristobolos, 28
- Arnavutça, 110, 137, 141

Arpacılar Çarşısı, 121

Asır, 55, 59, 65, 75, 116, 127, 132, 135, 150, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 169, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183

Asır Matbaası, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 169, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 182

Atatürk (Mustafa Kemal), 159

Atnaş Yanyaisin, 124

Aubry de la Motraye, 90, 93, 102

Avraham Aşkenazi, 39

Avraham Bat-Şeva, 32

Avraham ben David Nahman, 33

Avraham ben Moşe Yatom, 26

Avraham ben Şmuel Hacoheh, 23

Avraham ben Yedidia Gabbay, 24, 37

Avraham Franco, 26

Avraham Hazan, 30

Avraham Pontrimoli, 40

Avraham Rozanes, 26

Avrupalı, 24, 37, 46, 149, 199

Ayasofya Camii, 160, 181

B

Babil Talmud, 29

Babuch matbaası, 27

Balkanların Kudüs'ü, 35

bambacina, 94

Baron de Tott, 100

Batu, 9, 37, 45, 46, 47, 54, 58, 60, 61, 68, 88, 104, 105, 110

Bekir Sıddık Efendi, 117, 121

Belvedere Köşkü, 23

Ben Senior, 40

Berlingheri, 84

Beş Megilot, 21

Bezalel Halevi Aşkenazi, 33, 34

Binyamin ben Moşe Rossi, 26

Binyamin Raphael ben Yosef, 28

Bir Türk Casusunun Mektupları, 88, 93, 101, 102, 105

Birinci Dünya Savaşı, 201

Bnei Hayyai, 25

Bnei Moshe, 25

Bnei Ya'akov, 25

Bogos Arapyan, 27

Boyajian, 28

Bragadine Matbaası, 37

Bulgar, 110, 111, 113, 130, 151, 153, 159, 173

Bulgarca, 42, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 118, 120, 123, 124, 128, 131, 135, 136, 137, 138, 141, 149, 157, 160, 173, 180

Bursa, 185

Byzantes de Policrites, 28

C

Castro, 27

Cem Sultan, 84, 101

- Ceneviz büyükelçisi, 25
 Cengiz, 17, 24, 158, 183
Chemdat Yamim, 25
 Christian Kundmann, 91, 92, 93, 94, 102, 103, 104
- Ç**
 Çardak Hanı, 121
 Çocuk Bahçesi, 132, 155, 181
- D**
 Damad İbrahim Paşa, 49, 57
 Darulhayr, 113
 David Avraham Azoviv, 31
 David ben Aharon Matza, 32
 David ben Eliahu Kaşti, 23
 David İbn Nahmias, 21
 David ve Samuel Nahmias, 44, 93
 Dergâh-ı Mualla Müteferrikaları, 11, 13, 17
 Dimitri Graçebani, 126
 Don Yehuda Gedaliah, 29
 Dona Reyna, 23, 24
 Dragoman Michelle Membre, 84
 Dük Don Yosef Nasi, 23
- E**
 Ebüzziya Matbaası, 198
 Edirne, 23, 31, 36, 37
Eduth Biyehosef, 25
 Ehadis-i Nebeviyye, 17
Ein Yaakov, 29
Ekseyos, 130
El Judio, 28
El Jugeton, 28
El Lunar, 35, 128, 131, 150
El Nationale, 28
 El Nomismatides, 28
 El Saray de Inglez, 27
El Telegrafo, 28
 el-İdrisî, 47
 Eliezer ha-Şimoni, 30
 Eliezer Toledano, 29
 Emmanuel, 29, 35, 36
 Encümen-i Teftiş komisyonu, 123
 Endülüs, 13, 17
 Eretz Yisrael, 26
 Erkân-ı Harbiye Kolağası, 159, 179
 Ermeni matbaacı, 27, 40
 Ermeni matbaaları, 27
 Ermenice, 110, 135, 136, 142
 Eski Ahit, 95
 Estamparia la Libertad, 35
 Etz Chayyim Cemiyeti, 35
- F**
Faros Tis Thessalonikis, 130, 132
 Farsça, 11, 46, 52, 61, 63, 89

Fatih Sultan Mehmed, 84, 101
 Fazlı Necip Bey, 127, 135, 158,
 159, 161, 162, 164
 Filistin, 20, 26, 38
 Filistinli âlimler, 26
 Francesco Berlinghieri, 83, 84,
 92, 102
 Franko matbaası, 40
 Fransa, 47, 50, 58
 Fransızca, 88, 110, 111, 116, 117,
 118, 119, 120, 123, 124, 127,
 128, 129, 131, 132, 133, 134,
 135, 136, 137, 138, 140, 141,
 142, 146, 149, 154, 156, 157,
 160, 166, 174
 Frengistan, 46
 Frenk, 17, 120, 126, 149, 150,
 151, 170, 173
 Friedrich Koenig, 187

G

Gabbay, 25, 33, 37, 38
 Galata Kadısı Mevlânâ Es'ad,
 (-Esad) 15, 18, 54, 55
 Galip Paşa, 123
 Gazzeli Nathan, 24, 25
 Gemiluth Hassadim Cemiyeti, 35
Geographia, 83, 84, 92, 107
Geonim, 21
 George Reynar, 123
 Gerşom ben El'azar Soncino, 22
 Gerşom Sonçino, 22

Giacomo Gastaldi, 84
Ginath Vradim, 25
 Giovanni Battista Raimondi, 47
 Giovanni Paolo Marana, 88, 89,
 93, 101
 Giritli Hanı 136
 Gorkis Graçafi, 136
 Gutenberg, 70, 73, 118, 186, 187,
 191, 192, 203

H

Haftarah, 21
 Haham David Hazan, 38
 Haham Eliya Mizrahi, 23, 37
 Haham Hayyim Palachi, 40
 Haham Judah Kal'ai, 33
 Haham Medina ailesi, 31
 Haham Moşe Almosnino, 31
 Haham Moşe Hacoheh, 32
 Haham Nissim Hayyim Moda, 39
 Haham Raphael Haim Pontrimoli,
 39
 Haham Sa'adi el de la Estampa, 34
 Haham Şelomo ben Mazal Tov, 21
 Haham Şimşon Wertheim, 26
 Haham Ya'akov İbn Habib, 29
 Haham Yehoshu, 39
 Haham Yosef Hekim, 22
 Haham Yosef İbn Lev, 23
 Haham Yosef Molcho, 34
 Hakkak Ömer Kâmi, 150, 160,

161, 174
Halaha, 21, 25, 29, 31, 32, 34, 38, 39, 40
Halaha Derlemeleri, 25
 Halep, 44
 Hamidiye, 150, 153, 154, 155, 157, 182
 Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 150, 154, 155, 157, 182
 Harbiye Matbaaları, 196
 Harbiye Nezâreti, 196
 Hatt-ı Humayun, 11, 13, 17, 53
Hermis, 130, 131, 140
 Hinşara manastırı, 45
 Hülagu, 17
Hüsün ve Şiir, 156, 181

İ

İber Yarımadası, 21, 31
 İbn Gedalya, (Gedaliah) 29, 30
 İbn Nahmias, 21
 İbn Sina, 47
 İbn Virga, 36
 İbrahim Müteferrika, 18, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 83, 92, 93, 102, 104, 106, 195
 İbrahim Paşa, 56, 90
 İbrani matbaası, 21, 23, 36

İbrani matbuat, 25, 36
 İbranice, 20, 35, 37, 40, 84, 110, 135, 136
 İbranice metinler, -kitaplar, 35, 84
 İkinci Meşrutiyet, (II. Meşrutiyet) 109, 110, 125, 134, 136, 137, 142, 144, 148, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 159, 161, 162, 164, 169, 171, 174
 İlmî Efendi, 53, 56
 İmam Bedreddin Mahmud Ayni, 53
 İncil, 39, 95, 99
 İskenderiye, 39, 114
 İslam, 10, 17, 18, 20, 49, 70, 73, 76, 96, 99, 110, 111, 114, 118, 137, 147, 153, 157, 181, 191, 197, 205
İslâm Risalesi, 48
 İsmail Suzi Efendi, 117, 121
 İspanya, 20, 24, 44, 119, 143
 İspanya Yahudileri, 143
 İspanyolca, 37, 110, 116, 120, 127, 129, 131, 136, 137, 140, 142
 İstanbul, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 15, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 85, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 110,

111, 112, 114, 118, 120, 121, 125, 127, 128, 129, 130, 137, 146, 147, 149, 150, 154, 157, 158, 159, 163, 164, 165, 169, 173, 175, 176, 182, 183, 184, 185, 190, 191, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204

İstanbul Kadısı Mevlânâ İshak, 15, 18, 55

İtalya, 23, 31, 85, 88, 94, 101, 122, 132, 133, 134, 143, 164, 173

İtalyan matbaacı, 22, 30

İtalyanca, 88, 117, 118, 119, 124, 132, 133, 134, 137, 138, 140, 142, 160

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 110

İttihat ve Terakki Matbaası, 164, 165, 179

İzmir, 24, 25, 33, 37, 38, 39, 40, 111, 114, 129, 162, 176, 185, 189, 202

İzmir Musevi Cemaati, 129

İzmirli Haham, 34

J

Jacob ben Aşer, 93

Jacop Uziel, 113

Journal de Salonique, 129, 131

Jön Türk Devrimi, 150

Jön Türkler, 127, 144

Judith Kitabı, 22

K

Kâbe-i Hürriyet, 150

Kadı Ahmed Efendi, 67

Kadı İbrahim, 65, 66, 67, 68, 80

Kahire, 22, 24

Kahire Genizası, 22

Kâinat Matbaası, 168, 174

Kalvinist mezhebi, 44

Kâmûs-ı Cevherî, 13

Kasımpaşa Mevlevihanesi, 18, 54, 55

Kavala, 137, 140, 141, 144

Kesef Nivhar, 32

Ketubot, 24

kitapçı, 28, 119, 135, 173

Knesset Hagedolah, 25

Kostandin Semercif, 135, 136

Kostantin Apostol Matbaası, 117

Kostantini Paşa, 134

Kur'ân-ı Kerîm, (Kur'an), 45, 46, 82, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 103, 104

Kuruçeşme, 23

Kyrillos Lukaris, 44

L

La Epoca, 128, 129, 131

La Vedena, 138, 142

Ladino, -dili, -edebiyatı, 24, 26, 27, 28, 31, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 131, 146, 149, 150, 160

- Lâle Devri, 11, 43, 48, 56, 57, 71, 74, 77, 105
Le Journal de Salonique, 127
 Levant bölgesi, 25
Libriko de Moda'a, 27
Libro Intitulado Yihus Hatzadikim, 24
 litografya matbaası, 119, 121, 122, 136, 161
 Livorno, 25, 37, 39
 Lizbon, 29, 114
 Luigi Bassano, 94
 Lübnan, 45
- M**
- Maarif Nezareti, 145, 157
 Macar, 100, 104
 Machzor Katalan, 32
Mahbarot Emanuel, 22
 Maimonides (Rambam), 21
Makor Hayyim, 27
 Marmara Denizi, 46, 49, 54
Marpeh le-Nefesh, 27
 Marrano, 31
 Matbaa Nizamnamesi, 125
 Matbaa-i Âmire, 112, 157, 182, 198, 199
 Matbaa-i Âmire İdaresi, 112
 Matbaalar Nizamnâmesi, 185
Mate Yosef, 25
 Matitya Bat-Şeva, 31
 Mayer Boton, 118, 120
 Medici Matbaası, 47
 Mehmed Akif Paşa, 112
 Mehmed Raşid Efendi, 65
 Mehmed Said Efendi, 11, 17
 Mehmet Ali Tevfik, 172, 180
 Mekteb-i Sanayi Matbaası, 155, 156, 157
 Menahem Halkon Efendi, 135, 138, 142
 Menasian, 28
 Mevlânâ Esad Efendi, 18, 54, 55
 Mısır, 60, 78, 173, 179, 185
 Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, 199
Midraş, -Rabba, 21, 25
 Miklos Kis, 48
 Miltiadis Garbolas, 114, 115
Mişnah, 25
Mişneh Torah, 21
 Mişon Aeron Mellah, 129
 Mithat Hüsni Efendi, 157
 Mithat Paşa, 153, 154, 156, 174, 178, 179, 180, 181
 Mithat Paşa Mekteb-i Sanayi Matbaası, 154, 179
 Moses Roditi, 39
 Moşe ben El'azar, 22
 Moşe ben Şimuel Fisilino, 21
 Moşe de Castro matbaası, 27
 Mösyö Spanopli, 134
Muhit-i Mesai, 156, 163, 181

Mustafa Kemal, (Atatürk) 159

Mustafa Naima, 61

Mustafa Nuri Paşa, 85, 106

Mühendishâne matbaası, 67, 80

Müslüman, 43, 44, 46, 47, 60, 83,
110, 111, 127, 146, 150, 151,
152, 173

Mütalaa, 127, 132, 155, 157, 158,
181

Müteferrika, 11, 42, 43, 44, 46, 48,
49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 78, 83, 88, 92, 104,
161, 172, 183, 195, 198

Müteferrika Matbaası, 11, 43, 44,
46, 49, 55, 58, 72, 74, 75, 83, 92

N

Naksos Dükü Don Yosef Nasi, 23

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, 12

Niccolò Tedesco, 83

Nicolaus Laurenti, 83

Nikola Mihail, 115

Nikolas Balemlı, 119

Nikolas Psaltis, 114

Nissim, 27, 28

Nissim Aboab, 27

Nissim Behar, 28

Nissim Hayyim Pifemo, 27

O

Orta Çağ, 21

Ortaköy, 25, 27, 58

Osman Bey Matbaası, 198, 199

Osmaniye Matbaası, 171, 172,
174, 181

Osmanlı, 5, 9, 10, 20, 24, 25, 27,
34, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75,
76, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88,
90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99,
100, 101, 102, 103, 104, 105,
106, 107, 108, 109, 110, 111,
112, 114, 116, 118, 119, 120,
122, 124, 125, 126, 128, 129,
132, 135, 137, 139, 140, 141,
142, 143, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 152, 154,
157, 158, 159, 161, 163, 164,
165, 172, 173, 175, 176, 177,
178, 179, 180, 182, 183, 185,
186, 187, 190, 191, 192, 195,
196, 197, 198, 199, 200, 201,
202, 203, 204, 205

Osmanlı Bankası, 110

Osmanlı İmparatorluğu, 20, 27, 34,
44, 58, 68, 94, 105, 128, 147,
176, 192, 196

Osmanlı matbaasını, 57, 63, 65, 69

Osta Maragos, 38

Ö

- Ömer Kâmi Efendi, 160
 Ömer Seyfettin, 156
 Örtülü Çarşı, 159, 162

P

- Paganino ve Alessandro Pagani-
 ni, 94, 95
 Palazzo Vecchio, 47
 Parnas Harofe, 22
 Patrikhane, 44
 Philipidis & Biberian, 28
 Piemonteli matbaacı, 84
Pitron Halomot, 22
 Polonya, 22, 23, 24, 25
 Polonya Krakow, 22
 Portekizli Yahudiler, 37
 Prag, 23
Progres de Salonique, 129
 Provensli Astruc ben Ya'akov de
 Toulon, 21

R

- Rambam, 21
 Raphael Hayyim Pardo, 26
 reform, 61
Refuoth Hatalmud, 22
Responsa, 23, 25, 32, 34
Responsa (sorular), 25
 Robert Abut, 134
 Robert Hoe, 186, 190, 191, 203

- Roma, 47
 Romalı Immanuel, 22
Roman Hazinesi, 163
 Romaniot, 23
 Romence, 110
 Rozanes, 28, 33, 36, 37, 41
 Rönesans, 9
 Rum, 27, 28, 44, 64, 93, 110, 114,
 118, 119, 123, 130, 133, 143,
 144, 151, 153
 Rum matbaaları, 28
 Rum papazı, -patriği, 44
 Rumca, 110, 111, 112, 113, 115,
 116, 117, 118, 119, 120, 123,
 124, 127, 128, 130, 131, 132,
 133, 134, 135, 136, 137, 138,
 139, 140, 141, 144, 149, 152,
 154, 155, 157, 160
Rumeli Gazetesi, 127
 Rumeli Matbaası, 165, 166, 167,
 168, 174, 178, 179, 180

S

- Sabatayist, 24
 Sabatay Sevi, 24
 Sadaret Mektubî Dairesi, 11, 17
 Safed, 23
 Salvatore Muratori, 133, 116,
 132, 142
 Savl Medyano Hanı, 121
 Samuel ben David Nahmias, 21
 Sanayi mektebi, 113

- Sanayi Mektebi Matbaası, 153,
154, 156, 158, 161, 178, 180,
181
- Seder Mishmarah*, 25
- Sefarad, 20, 142
- Sefer Haşoraşim*, 22
- Seferad Yahudileri, 119
- Selamet*, 156, 171, 181
- Selanik, 18, 21, 22, 23, 29, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 118,
119, 120, 121, 122, 123, 124,
125, 126, 127, 128, 129, 130,
131, 132, 133, 134, 135, 137,
138, 139, 140, 141, 142, 143,
144, 145, 146, 147, 149, 150,
151, 152, 153, 154, 155, 156,
157, 159, 160, 161, 162, 163,
164, 165, 166, 168, 169, 170,
171, 172, 173, 174, 175, 176,
178, 179, 180, 181, 182, 183,
185
- Selanik İttihat ve Terakki Üçün-
cü Kulübü, 166
- Selanik Müftüsü, 160, 181
- Selanik Reji İdaresi, 135
- Selanik Sanayi Mektebi, 153,
154
- Selanik Ticareti*, 132
- Selanik Vilayeti Mektubi Kalemî,
127
- Seraphin Rizos Efendi, 135, 136,
140
- Servet-i Fünûn*, -matbaası, 155,
173
- seyyah, 90
- Shearei Knesseth ha-Gedolah*, 25
- Shevet Ahim matbaası, 40
- Sırpça, 110, 135, 136, 137, 141,
160
- Siddur* (dua kitabı), 26
- Silah*, 152, 156, 159, 160, 171,
173, 181
- Siroz, 137, 140, 144
- Sokoflu Karbolaz, 122, 130
- Soncino ailesi, 22
- Sultan II. Bayezid, 45
- Sultan III. Ahmed, 11, 12, 17, 53,
55, 60
- Sultan III. Murad, 46, 60, 85
- Ş
- Şam, 32
- Şehzade Selim, 84
- Şems Matbaası, 170, 171, 174,
180
- Şeyhülislâm, 12, 14, 18, 53, 54, 55,
57, 59, 85
- Şeyhülislâm Abdullah Efendi, (Ye-
nişehirli) 12, 18, 55, 59
- Şeyhülislâm Hüsam Efendi, 85
- Şimuel Helitz, 22
- Şlomo ben David Franko, 24
- Şlomo Taitazak, 30
- Şmuel Albukher, 30
- Şmuel Hekim, 39
- Şmuel Rikomin, 21

T

Takvimhâne, 196, 198
 Takvimhâne-i Âmire Nezareti,
 196
Takvim-i Vekayi, 109
Talmud, 23, 24, 29, 31, 32, 33
 Talmud Torah, -cemiyeti 33
 Tanah, 95
Tanin, 159, 181
 Tanzimat, -Dönemi 56, 73, 109,
 110, 111, 114, 122, 124, 146,
 147, 149, 150, 173, 182, 185
 Tanzimat fermânı, 185
Târîh-i Enderûn, 88, 92, 101, 107
 Tatikyan, 40
 Tayyâr-zâde Atâ, 88, 92, 101, 107
Tenvir-i Efkâr, 163, 173, 181
Terbiye-i İrade, 160, 178
 Tercüman Murad Bey, 98, 99
 Tercüme heyeti, 11
Tertib-i Cedit Elifba-yı Hakkı,
 160, 180
Tesviyetü't-Teveccüh İle'l-Hak,
 97, 107
 Tevfik Fikret, 127
Tevrat, 21, 22, 26, 30, 31, 35, 96
The Times, 187, 193
 Thomayides, 28
Tikkunei Zohar, 25, 26
 Tipografia Moratore, 35
 Todori İraklidis, 116, 123

Tokatlı Apgar Tıbir, 44
 Tomas Akvoroni, 126
 Tuna vilayet gazetesi, 111
 Tunuslu Hacı Ahmed, 84, 85, 107
 Türk Matbaası, 49, 54, 55, 70,
 75, 171
 Türkçe, 11, 37, 42, 50, 52, 56, 60,
 61, 62, 63, 85, 90, 91, 109, 110,
 111, 112, 113, 115, 116, 117,
 118, 119, 120, 121, 123, 124,
 127, 131, 132, 134, 135, 136,
 137, 138, 139, 140, 143, 149,
 150, 151, 152, 155, 156, 157,
 160, 166, 168, 170, 172, 174,
 175, 178, 183
 Türkler, 25, 59, 72, 89, 90, 149

Ü

Üsküdar Matbaası, 195, 203

V

Vankulu, -Lugatı, 11, 13, 17, 18,
 50, 51, 54, 56, 59, 65
Varita, 133
Vasıf Tarihi, 85
Vatandaş, 163, 166, 168, 181
 Venedik, 32, 37, 84, 93, 101
 Venedikli Binyamin ben Moşe
 Rossi, 26
 Venedikli haritacı, 84
 Viktor veledi Moşe, 117, 120
 Vilayet Nizamnâmesi, 197

Vilnüsli Yakob Eşkenazi, 58
Viyana, 34, 40, 51, 90, 102, 154,
155

Y

Yaakov Tzarfati, 30
Yahuda Gedalya, 114
Yahudi, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
30, 34, 35, 37, 43, 44, 45, 54,
58, 59, 74, 89, 93, 94, 102, 106,
110, 111, 113, 118, 120, 123,
124, 127, 128, 129, 133, 143,
144, 151, 153
Yaprak, 156, 182
Yehuda ben Yosef Sasson, 21
Yeni Ahit, 95
Yeni Asır, 160, 161, 162, 163, 164,
174, 178, 179, 180, 181, 183
Yeni Felsefe Mecmuası, 167,
168, 182
Yeni Lisan ve Bir İstimzaç, 156,
179
Yenişehirli Abdullah Efendi,
(Şeyhülislâm) 12, 18, 55, 59
Yirmisekiz Mehmed Çelebi, 50
Yirmisekizçelebizade, 11
Yitzhak, 23, 26, 29, 34, 35, 38, 39,
40
Yitzhak ben Avraham Castro, 26
Yitzhak ben Siman Tov Hekim, 39
Yona, 54, 58, 59
Yonah, 25
Yonah ben Yaakov, (Ya'akov) 25

Yonah ha-Aşkenazi, 25
Yorn Tov Canfelias, 33
Yosef Anavi, 27
Yosef ben Avraham Elnekave, 30
Yosef ben Ayad Kabzi, 21
Yosef ben Yitzhak Aşkeloni, 23
Yosef ben Yitzhak Sid, 30
Yosef Ya'abetz, 23, 31, 36
Yosifon Ben Gurion, 26
Yueda Hayim Levi, 121
Yunan Hanı, 123
Yunan matbaacı, 38
Yunanca, 89, 130

Z

Zalazitzli Yonah ben Ya'akov, 38
Zalazitzli Yonah ha-Aşkenazi, 26
Zaman Matbaası, 169, 170, 174,
179, 180
Zaman, 131, 139, 159, 162, 163,
169, 170, 174, 178, 179, 180,
182
Zeki Efendizade Tevfik Efendi,
116, 121
Zellich Matbaası, 200
Zihni Paşa, 154
Zilavit, 114, 115
Zinkavar Zilavit, 114, 115
Ziraat Bankası, 138, 161
Ziraat Gazetesi, 156, 173, 182
Ziya Gökalp, 156
Zohar Kitapları, 26